

УДК 811.112.2'316.77'329.7

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МАЙДАНУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ)

Єгорова О. І., Рогоза І. К.

Стаття являє собою попередню розвідку щодо ступеня тотожності концептуального наповнення соціально значущих етноспецифічних концептів за межами вихідної лінгвокультури. Увага фокусується на дослідженні метафоричного представлення концепту МАЙДАН, що структурує його перцептивно-образний шар. Аналіз проводиться на матеріалі німецькомовного дискурсу Інтернет-ЗМІ як одного з найактуальніших інформаційних середовищ для цільової лінгвокультури.

Ключові слова: концепт МАЙДАН, лінгвокультура, семантико-когнітивний підхід, перцептивно-образний шар концепту, когнітивна метафора, дискурс ЗМІ.

Статья представляет собой предварительное исследование вопросов степени тождественности концептуального наполнения социально значимых этноспецифических концептов за пределами исходящей лингвокультуры. Внимание фокусируется на изучении метафорической объективации концепта МАЙДАН, структурирующей его перцептивно-образный слой. Анализ проводится на материале немецкоязычного дискурса Интернет-СМИ как одной из самых актуальных информационных сред для целевой лингвокультуры.

Ключевые слова: концепт МАЙДАН, лингвокультура, семантико-когнитивный подход, перцептивно-образный слой концепта, когнитивная метафора, дискурс СМИ.

Present paper represents one in a series of papers devoted to the problems of current conceptual equivalence of the mental units known as concepts. The study considers ethno-specific concept MAIDAN and the way it is transferred to a different culture (German) due to its role in understanding the current socio-political developments on the post-Soviet space, Ukraine's strivings for European inclusion, as well as the social and political value of the Euromaidan phenomenon for the citizens of Europe.

The concept of maidan, as covered by the German media, is being approached from the semantic-cognitive perspective which regards its model as a multi-layer formation, consisting of notional, perceptive-imaginative and evaluative parts. Of particular interest to us are the metaphorical representations of maidan found in the media discourse that structure the perceptive-imaginative layer of the concept and serve as a basis for building associations and subsequent judgments. Thus, within the prime objectives of the research are both identification and interpretation of cognitive metaphors found in discourse and regarded as conceptual features of the corresponding layer.

We believe, the prospects of further investigation into the topic lie within the comparative layer-by-layer analysis of the concept actualization aimed at defining the level of foreign mass media objectivity in covering the events that took place in Kiev in 2013–2014.

Key words: MAIDAN-concept, linguoculture, semantic-cognitive approach, perceptual-imaginative layer of concept, cognitive metaphor, mass media discourse.

Не лише Україну, а й усю світову спільноту сколихнули події Євромайдану 2013–2014 рр., коли українці здійснили потужний загальномасштабний вияв своєї позиції щодо соціально-політичного теперішнього та майбутнього. Протягом декількох місяців увага європейської та світової спільноти була прикута до подій на майдані, інформація про які ставала доступною для загалу переважно через роботу ЗМІ, яка часом супроводжувалася звинуваченнями в упередженості, необ'єктивності висвітлення реальних подій, маніпулюванні цільовою аудиторією через дезінформацію або її спотворення. У зв'язку з цим окремими пунктами постають питання можливості повноти передачі ЗМІ концептуального змісту майдану (його поняттєвої, образної та валоративної складових) та загальної можливості трансплантації етноспецифічного елементу концептосфери на ґрунт іншої лінгвокультури. Таким

чином, актуальність пропонованої статті визначається соціально-політичною значущістю феномена Євромайдану в європейській історії України, нагальністю вивчення сфер його концептуалізації та вербалізації в європросторі з метою визначення ступеня об'єктивності репрезентації концепту МАЙДАН в інших лінгвокультурах.

Пропоноване дослідження являє собою новаторську спробу ідентифікації та системного опису актуалізації структури і наповнення етноспецифічного концепту МАЙДАН у німецькомовному дискурсі. Об'єктом дослідження виступає лінгвокультурний концепт МАЙДАН; предметом – базові вектори реалізації його перцептивно-образної складової на матеріалі німецькомовного дискурсу Інтернет-ЗМІ.

Розглядаючи концепт як лінгвістичний об'єкт, важливо виходити з дихотомічного розуміння його сутності. Насамперед, концепт є продуктом індивідуальної або колективної свідомості, маркованим феноменологічною сутністю. Проте у рамках мовознавчих досліджень концепт виступає у вигляді штучного моделювання, що є, по суті, продуктом дослідження концепту, який рефлектує лише ту частину змісту концепту, що підлягає лінгвалізації. Процедура виявлення та описання такої частини вже традиційно іменують концептуальним аналізом.

Принципове визнання концепту як "одиниці або кванта структурованого знання" [1, с. 29] й виокремлення в ньому універсальних, етноспецифічних та індивідуальних ознак апелюють до аналізу його внутрішньої організації.

Концепт має певну нежорстку структуру, що постає необхідною умовою його існування та входження у концептосферу [9, с. 9]. Незважаючи на відсутність абсолютної думки стосовно структуризації концептів та метамовного титулування їх структурних рівнів, загальні доробки когнітологів зводяться до виокремлення поняттєвого (інформаційного, фактуального), образно-чуттєвого та ціннісного (інтерпретаційного) компонентів [2, с. 7; 3, с. 73; 4, с. 29; 7, с. 713; 8, с. 106; 10, с. 55].

Перцептивно-образна складова концепту пов'язана з індивідуальним і колективним досвідом людини і утворюється 1) за рахунок перцептивних когнітивних ознак, що формуються у свідомості носія мови внаслідок відбиття ним навколишньої дійсності за допомогою органів чуття (перцептивний образ); 2) образними ознаками, що формуються шляхом метафоричного осмислення відповідного предмета або явища [8, с. 108]. Зокрема у межах поданого дослідження уперше звертаємося до виокремлення та інтерпретації когнітивних образів майдану із залученням інструментарію когнітивної метафори. Матеріалом дослідження став корпус зі 104 інформаційних статей про події в Україні на Майдані Незалежності 2013–2014 рр., відібраних методом суцільної вибірки з Інтернет-сайтів видань *Netzeitung*, *heise online*, *Golem.de*, *DiePresse.com*, *SPIEGEL ONLINE*, *Reuters.com*, *Berliner Zeitung*.

За параметром виконання тієї чи іншої функції когнітивні метафори традиційно поділяють на онтологічні, орієнтаційні та структурні [6, 12, с. 32–36]. Проте важливо пам'ятати, що метафори не є довільними сутностями, адже вони мотивовані тими структурами, що становлять невід'ємну частину експерієнційного знання. Такими структурами виступають так звані "образ-схеми", що упорядковують наш досвід на доконцептуальному рівні [5, с. 358–359; 11, с. 19–21] та виявляються дієвим засобом для когнітивної інтерпретації метафор.

Структурні метафори забезпечують системність сприйняття й фіксують випадки, коли одне поняття структурується в термінах іншого [6, с. 35]. Так, німецькомовні ЗМІ кваліфікують довготривалі акції протесту в центрі Києва як конфлікт, тож аналіз корпусу медійних текстів виявляє взаємодію концепту МАЙДАН з концептуальною сферою ВІЙНА, у результаті якої вибудовується низка концептуальних моделей (слотів).

Осмислення майдану як стратегічно важливого військового об'єкта дає підстави виокремити когнітивну метафору МАЙДАН є УКРІПЛЕННЯ:

(1) *Sie fürchten, dass von dort Sicherheitskräfte auf den Maidan vorstoßen könnten* (Stern, 10. Dezember 2013).

(2) *Den ganzen Tag über gab es Gerüchte, dass die Regierung den Maidan stürmen wolle* (SPIEGEL ONLINE, 22. Januar 2014).

(3) *"Wenn wir Seite an Seite am Maidan zusammenrücken, geben wir den Sicherheitskräften nicht die Möglichkeit, den Maidan einzunehmen"*, zitiert ihn die Nachrichtenagentur Unian (SPIEGEL ONLINE, 18. Februar 2014).

(4) *Pastorale Chorale hallen über den strategisch wichtigen Maidan, wo noch vor wenigen Wochen Volksfeststimmung und friedliche Atmosphäre herrschte. Unablässig wabern Gerüchte über einen baldigen Sturm des Maidan durch das Internet (Süddeutsche. de, 19. Februar 2014).*

(5) *Polizisten sind am Abend auf den besetzten Maidan vorgedrungen, Spezialeinheiten stürmten das Oppositionscamp, Tausende Demonstranten leisten Widerstand, haben mehrere Gebäude besetzt (Zeit Online, 19. Februar 2014).*

У медійних текстах німецькомовного дискурсу ідентифіковано словосполучення, що свідчать про асоціативний зв'язок майдану у свідомості людини з військовим конфліктом на певній території (об'єктивна метафора МАЙДАН є ПОЛЕ БОЮ):

(6) *Jazenjuk hatte Präsident Janukowitsch von der Rednertribüne zu einem "Waffenstillstand" auf dem Maidan bis zum Mittwochmorgen aufgerufen (heise online, 19. Februar 2014).*

(7) *Der Maidan glich freilich noch immer einem Schlachtfeld ... (DiePresse. com, 20. Februar 2014).*

Німецькомовні ЗМІ репрезентують довготривалі акції протесту в центрі Києва наприкінці 2013 й на початку 2014 року, як конфлікт, що об'єктивує сферу концептуального осмислення майдану як сторони у війні:

(8) *"Das ist nicht richtig, deshalb habe ich beschlossen, nach Kiew zu kommen" Und er will bleiben, bis der Maidan siegt (Die Welt, 27. Januar 2014).*

(9) *Der Kommandant des Maidan Andrej Parubij soll den Sicherheitsrat leiten (Zeit Online, 27. Februar 2014).*

У німецькомовному мас-медійному дискурсі зафіксовано кореляцію концептосфер МАЙДАН та ТЕАТР через актуалізацію слоту МАЙДАН є ВИСТАВА:

(10) *Die archaischen Szenen auf dem Unabhängigkeitsplatz sind aber nur das Spiegelbild einer Archaisierung der Herrschaftsverhältnisse. Und das ist etwas, wovon Dmitri Kisseljow wohlweislich schweigt (Berliner Zeitung, 13. Dezember 2014).*

(11) *Die Szenen auf dem Kiewer Maidan erinnern unseren Russland-Korrespondenten Christian Esch an archaische mittelalterliche Kampfsituationen: Wälle werden errichtet, Wärmefeuere brennen, das Gesetz des Geldes ist außer Kraft gesetzt (Berliner Zeitung, 13. Dezember 2014).*

(12) *Gespensische Szenerie auf dem Maidan: Leiser Gesang der Demonstranten, immer wieder unterbrochen von Explosionen (Zeit Online, 19. Februar 2014).*

В основу розмаїття онтологічних метафор покладено досвід поводження з матеріальними об'єктами, а особливо – з нашим власним тілом [6, с. 51; 12, с. 16], відповідно до чого, одним із базових інструментів пізнання людина обрала людину. Так, у дискурсі мас-медіа індексуються випадки персоніфікації майдану, у яких він виступає агенсом активних дій (МАЙДАН є ЖИВА ІСТОТА / АКТАНТ). При цьому майдан розглядається і як скупчення (множинність) людей-однотумців, і як певне цілісне та централізоване утворення (образ-схема "центр / периферія"), яке має силу та владу:

(13) *"Die Regierung hat bewusst eine Provokation organisiert, um den Unabhängigkeitsplatz mit Blut und Gewalt auseinanderzujagen, und die Proteste und die Aktivisten zu vernichten" (Berliner Zeitung, 18. Februar 2014).*

(14) *Maidan fordert Janukowitschs Kopf (Stern, 21. Februar 2014).*

(15) *"Jetzt kontrolliert der Maidan ganz Kiew", betonte Parubij (Zeit Online, 22. Februar 2014).*

(16) *Jedes Regierungsmitglied müsse neben dem Parlament auch die Zustimmung des Maidan haben (heise online, 25. Februar 2014).*

Майдан осмислюється як певний часовий відрізок перебігу акції протесту, тож виокремлені нами фрагменти дискурсу дозволяють ідентифікувати концептуальну метафору МАЙДАН є ДІЯ / ПРОЦЕС:

(17) *Dort wird der Maidan als Erwachen der Zivilgesellschaft gedeutet, als Aufbruch in die Zukunft (Berliner Zeitung, 13. Dezember 2013).*

(18) *Es ist wahr, der Kiewer Maidan begann diesmal mit Protesten gegen die Abkehr vom Annäherungskurs an die Europäische Union (Ostpol. de, 30. Januar 2014).*

(19) *"Wird es eine gewaltsame Auflösung des Maidan geben?", fragte eine Journalistin am Ende (kleinezeitung. at, 21. Februar 2014).*

З феноменом організації простору у вертикальній та горизонтальній площинах пов'язане виокремлення когнітивних орієнтаційних метафор, що актуалізують

концепт за векторами "верх-низ", "всередині-ззовні", "передня сторона-задня сторона", "центрально-периферійний" тощо.

Ідеологія майдану передбачає "захоплення" влади із самого "серця" країни – центру Києва як символу незалежності та влади в Україні (МАЙДАН є ЦЕНТР). Відтворення такого просторового символізму розміщення актуалізується й на сторінках німецької інтернет-преси:

(20) *Sie haben Zelte auf dem zentralen Maidan aufgeschlagen, den Platz mit Barrikaden, groß wie Burgmauern, gesichert und sind trotz Eiseskälte bis zu minus 15 Grad selbst dann nicht gewichen, als Spezialeinheiten der Polizei zur Räumung anrückten* (Zeit Online, 20. Januar 2014).

Принципові позиції протестувальників та опозиції, взаємодія сторін конфлікту нерідко осмислюється у термінах просторової організації. У вирі подій Майдан починає обіймати домінуючі позиції (МАЙДАН рухається ВГОРУ), а провладні сили поступово зазнають фіаско (ВЛАДА рухається ВНИЗ):

(21) *Die Volksfeststimmung vom Anfang ist großer Ungeduld gewichen, zu der auch Vitali Klitschko beigetragen hat, indem er immer wieder Maximalforderungen erhob und Ultimaten stellte, die folgenlos blieben* (SPIEGEL ONLINE, 17. Februar 2014).

(22) *Der ukrainische Präsident Viktor Janukowitsch soll Medienberichten zufolge unter wachsendem Druck der Opposition am Freitagabend die Hauptstadt Kiew verlassen haben* (Aargauer Zeitung, 22. Februar 2014).

Особливістю німецькомовних онлайн-видань, за нашими спостереженнями, є надзвичайно пильна увага до особи Віталія Кличка і як до відомої у Німеччині та усьому світі спортивної постаті, і як до одного з опозиційних лідерів-учасників майдану. Німецькомовні соціально-політичні Інтернет-шпальти, здається, вдало продовжують відтворення спортивного образу В. Кличка як вольового чемпіона, що не звик програвати, завжди рухається "уперед", "вгору", долаючи усі перешкоди на своєму шляху:

(23) *Klitschko versuchte zudem den Druck auf den Staatschef zu erhöhen: "Wenn der Präsident uns morgen nicht entgegenkommt, dann gehen wir zum Angriff über"* (SPIEGEL ONLINE, 22. Januar 2014).

(24) *Der Oppositionspolitiker Vitali Klitschko erhob schwere Vorwürfe gegen Janukowitsch* (Die Welt, 19. Februar 2014).

Таким чином, дослідження метафоричної концептуалізації майдану у дискурсі німецькомовних ЗМІ виявляє осмислення подій на Майдані Незалежності у термінах війни та театру (воєнних дій), ототожнення майдану із матеріальними сутностями / речами, персоніфікацію майдану (він має силу, воліє контролювати не лише центр Києва, а стати центром революційного руху по всій Україні, одержати гору над тогочасною владою та її прибічникам) тощо. Тож перспективним вважаємо компаративний аналіз актуалізації концепту МАЙДАН у дискурсі ЗМІ локального та міжнародного рівнів.

Література

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Изд. 2-е, стер. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 123 с.
2. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства теленомных лингвоконцептов / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
3. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику / отв. ред. М. В. Пименова. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2005. – С. 61–105.
4. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
5. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; пер. с англ. И. Б. Шатуновского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / М. В. Никитин – 2-е изд., доп. и испр. – СПб. : изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 891 с.

8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314, [6] с.
9. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Волгоград : Парадигма, 2005. Т. 1. – 2005. – С. 7–10.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
11. Johnson M. The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason / M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 233 p.
12. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2002. – XV, 285 p.